

Відгук опонента

Коваленко Вікторії Володимирівни

**на дисертаційну роботу Мурашківської Ірини Анатоліївни на тему:
«Розвиток банківського кредитування домогосподарств в Україні в
умовах становлення цифрової економіки», подану до захисту
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(галузь знань 07 «Управління та адміністрування»)**

Актуальність теми дослідження. Кредитна діяльність банківських установ є однією з найбільш важливих з позиції забезпечення їх ефективного розвитку. Важливою вона є і для розвитку банківської системи, національної економіки та економічних суб'єктів, які використовують позики комерційних банків. Саме кредитування в Україні дозволяє комерційним банкам формувати значну питому вагу власних доходів, враховуючи нерозвиненість фондового ринку країни.

В сучасних умовах відбувається цифрова трансформація банківської діяльності, що обумовлюється активним застосуванням комерційними банками цифрових технологій. Важливу роль такі технології відіграють сьогодні і у процесі надання позик цими фінансовими установами домогосподарствам, суб'єктам підприємницької діяльності. Традиційні канали продажу кредитних продуктів, обслуговування клієнтів вже зазнали значних трансформацій і, як засвідчує досвід цифровізації сфери фінансових послуг, будуть змінюватися у подальшому.

Кредитування домогосподарств відіграє ключову роль у розвитку вітчизняних комерційних банків. Більшість окреслених установ в країні є класичними і тому надання всього спектру фінансових послуг фізичним особам є невід'ємною складовою їх роботи. Цифровізація значно вплинула на цей напрям банківської діяльності, сприяла формуванню імпульсів до його розвитку, зміни усталеної моделі кредитування домогосподарств.

Використання цифрових технологій і у подальшому впливатиме на взаємодію банків з їх потенційними позичальниками. Проте, потенціал таких технологій та можливості їх застосування комерційними банками недостатньо вивчені. Це обумовлює актуальність теми дисертації Мурашківської Ірини Анатоліївни.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано згідно з тематикою плану науково-дослідних робіт Національного університету «Чернігівська політехніка» МОН України за наступними темами: «Стратегічні пріоритети та механізми фінансового забезпечення інноваційного розвитку базових галузей національного господарства» (№ 0118U004407), у межах якої авторкою досліджено сутність таких категорій, як «інновація», «фінансова інновація», «кредитна інновація»; «Формування інноваційно-інвестиційних засад сталого розвитку суб'єктів підприємництва в умовах євроінтеграції» (№ 0121U113249), де дисертанткою обґрунтовано особливості інноваційного розвитку кредитних установ у національній економіці; «Розвиток ринку кредитних послуг в умовах становлення цифрової економіки» (№ 0121U113250), у межах якої авторкою проведено аналіз сучасних тенденцій функціонування та розвитку кредитних установ в Україні.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій. Теоретико-методичні та прикладні розробки, сформульовані висновки і пропозиції та елементи наукової новизни, що виносяться авторкою на захист, мають належний ступінь обґрунтованості та достовірності. Вони базуються на наукових працях українських і зарубіжних вчених з економічної теорії, функціонування сфери фінансових послуг, розвитку банківських установ, підтверджуються коректністю постановки наукових і практичних завдань, комплексністю використання методичних прийомів.

Достовірність наукових положень забезпечується комплексним опрацюванням достатньої кількості академічних праць та джерел, кваліфікованим використанням здобувачем сучасних методів досліджень.

Методологічною базою дисертації є сукупність загальних та спеціальних методів дослідження серед яких варто виокремити такі: контент-аналіз, методи узагальнення та абстрагування, системний підхід, індексні методи та методи динаміки, методи економетричного аналізу, групування, індукції та дедукції, метод систематизації та експертні методи, графоаналітичний, табличний методи.

Авторкою використано досить широке коло літературних і статистичних джерел та наукометричних баз. Інформаційну базу роботи складають праці зарубіжних і вітчизняних науковців, нормативно-правові акти України, статистичні дані Державної служби статистики України, звітність Національного банку України, дані міжнародних фінансових організацій, особисті спостереження і розрахунки дисертантки.

Структура і зміст дисертаційної роботи. Відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладено на 249 сторінках. Список використаних джерел налічує 225 найменувань. Сформульовані у дисертації мета, об'єкт та предмет дослідження відповідають її темі. Всі поставлені задачі вирішено, а мету досягнуто. В оприлюднених наукових працях основні положення дисертаційної роботи та результати дослідження висвітлено з достатньою повнотою. Кількість, обсяг і зміст опублікованих друкованих праць відповідають вимогам МОН України.

У першому розділі дисертації розглянуто сутність види та особливості функціонування кредитних установ в Україні, конкретизовано зміст категорії «банківське кредитування домогосподарств», обґрунтовано на основі використання методології системного підходу сутність системи такого кредитування, її види. Також вагома увага приділена дослідженню впливу цифрових технологій на здійснення кредитної банківської діяльності, розроблені методичні положення проведення емпіричного аналізу стану

системи банківського кредитування домогосподарств та тенденцій її функціонування в умовах становлення цифрової економіки.

У другому розділі дисертації вагома увага приділена аналізу стану розвитку банківських установ в Україні, вивченню актуальних тенденцій функціонування системи банківського кредитування домогосподарств. Також проведено дослідження ролі цифрових технологій у забезпеченні подальшого розвитку цієї системи.

У третьому розділі дисертаційної роботи визначені основні перешкоди у функціонуванні системи банківського кредитування домогосподарств в Україні, розроблено сукупність заходів для їх вирішення. Вагома увага приділена поглибленню науково-концептуальних положень щодо забезпечення подальшого розвитку цієї системи, проаналізовано особливості її функціонування в умовах макрофінансової нестабільності.

Дисертація Мурашківської І.А. написана українською мовою з дотриманням наукового стилю. Зміст дисертації характеризується цілісністю, завершеністю, логічною послідовністю і конкретністю викладеного матеріалу. За змістом, рівнем теоретичної і практичної наукової розробки досліджуваної проблеми, а також за оформленням робота повністю відповідає вимогам МОН України.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі викладено сукупність теоретико-методичних засад, висновків і рекомендацій, які мають наукову новизну і свідчать про особистий внесок автора у розвиток теоретичних та прикладних положень щодо розвитку системи банківського кредитування домогосподарств. Серед найбільш вагомих наукових результатів слід виділити наступні.

Автором вперше застосовано системний підхід до розгляду сутності банківського кредитування домогосподарств. Це дозволило розглянути такий вид кредитування як цілісну систему і визначити наявність двох типів такої системи: мікросистема та макросистема. У подальшому дисертанткою було

обґрунтовано основні перешкоди у розвитку цих систем, які існують в умовах становлення цифрової економіки та макроекономічної нестабільності.

Дисертанткою удосконалено науковий підхід до виокремлення основних етапів надання банківського кредитування домогосподарств, який полягає у застосуванні процесного підходу до їх виокремлення (маркетинг; продаж; обслуговування; виконання зобов'язань). Це дозволило авторці у подальшому обґрунтувати основні напрямки впливу цифрових технологій на функціонування мікросистеми банківського кредитування домогосподарств.

Розроблено методичний підхід до проведення емпіричного аналізу стану системи банківського кредитування домогосподарств в умовах цифрової економіки, в межах якої виокремлено п'ять основних етапів, а саме: макроекономічний аналіз, аналіз системи, параметричний аналіз, аналіз цифрового банківського простору, аналіз впливу. У подальшому це дало можливість провести ґрунтовний аналіз сучасних тенденцій функціонування такої системи з урахуванням тенденцій макроекономічного та цифрового простору, в якому така система розвивається.

Обґрунтовано концептуальні положення механізму розвитку системи банківського кредитування домогосподарств, що здійснено через визначення та опис його мети, функцій, методів та принципів. Сукупність принципів такого механізму була розширена новим принципом інституціональної адаптації, сутність якого, на переконання здобувачки, повинна полягати в існуванні об'єктивної необхідності врахування банківськими установами не лише макроекономічних умов для здійснення кредитної діяльності, але й особливостей сформованої моделі кредитної поведінки домогосподарств, котра трансформується з урахуванням зміни макроекономічного та цифрового простору, в якому відбувається взаємодія між комерційними банками та цими економічними суб'єктами.

У дисертаційній роботі розширено понятійно-категоріальний апарат фінансової науки, що здійснено через уточнення змісту сучасних підходів до трактування категорій «кредит», «банківський кредит», «домогосподарство»

та ін. Дефініцію «банківське кредитування домогосподарств» запропоновано розглядати як процес взаємодії між комерційним банком (кредитором) та домогосподарством (позичальник) щодо тимчасового користування позичальником визначеної у кредитній угоді суми фінансових ресурсів за умови повернення коштів у майбутньому з відсотками за їх користування на основі дотримання таких принципів: строковості, платності, цілеспрямованості, поверненості та забезпеченості.

Авторкою поглиблено концептуальні підходи до розгляду сутності дефініції «цифровізація кредитної послуги», яку запропоновано розглядати як процес трансформації взаємодії між банківською установою та її клієнтами в процесів руху кредитних ресурсів від такої установи до інших економічних суб'єктів на основі дотримання принципів строковості, платності, цільового використання, забезпеченості й поверненості таких коштів, що супроводжується віртуалізацією такої взаємодії, кастомізацією фінансових послуг та зміною бізнес-процесів зазначених установ, які пов'язані з видачею позик.

Сформульована система основних перешкод, що в сучасних умовах стримують розвиток банківського кредитування домогосподарств, які були виокремлені у наступні групи: загальні, галузеві, суб'єктні та цифрові. Це дало можливість сформулювати у подальшому напрямки вирішення визначених проблем та виокремити заходи трансформації такої системи на мікро- та макрорівнях.

Проведено економетричне моделювання розвитку системи банківського кредитування домогосподарств в сучасному макроекономічному середовищі, а саме: побудовано однофакторні регресійні моделі впливу зазначеної системи на розвиток національної економіки; визначено багатofакторну регресійну модель впливу макроекономічних показників (курс національної валюти; індекс інфляції; обсяг залучених банківськими установами коштів фізичних осіб; середньозважена відсоткова ставка за позиками домогосподарствам; рівень середньої заробітної плати) на функціонування такої системи.

Практичне одержаних результатів. Сформовані теоретико-методичні засади, висновки та практичні рекомендації можуть бути використані для формування і реалізації заходів щодо розвитку системи банківського кредитування домогосподарств

Результати дисертаційної роботи використовуються в діяльності:

Бізнес-консультативної компанії «ПРИВАТ КОНСАЛТ»: враховано пропозиції щодо підвищення рівня кредитної грамотності домогосподарств, напрямки забезпечення зростання цифрової фінансової грамотності населення, рекомендації щодо зростання якості надання фінансових послуг домогосподарствам; також використано результати емпіричного аналізу сучасного розвитку банківського кредитування в Україні та враховано їх у процесі надання консультаційної підтримки громадянам та суб'єктам підприємницької діяльності у сфері фінансових послуг (№ 4/п від 19.02.2024);

АБ «Південний»: використано в практичній діяльності банку пропозиції щодо підвищення якості надання кредитних послуг домогосподарствам на основі використання сучасних цифрових технологій у сфері фінансових послуг, враховано рекомендації дисертантки щодо здійснення впливу на кредитну поведінку домогосподарств з метою стимулювання попиту цих економічних суб'єктів на кредитні продукти банку (2407/2407/3281/2024 від 05.03.2024 р.);

Національного університету «Чернігівська політехніка»: використано у навчальному процесі кафедри фінансів, банківської справи та страхування при розробці методичних матеріалів, а також під час проведення лекційних та практичних занять з таких навчальних дисциплін: «Банківська система», «Банківські операції», «Ринок кредитних послуг» (№ 600/07-588/ВС від

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях. За результатами дослідження авторкою опубліковано 10 наукових праць, загальним обсягом 6,94 ум. друк. арк., у тому числі: 1 стаття в іноземному науковому виданні; 5 статей у наукових фахових виданнях

України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних; 5 праць апробаційного характеру.

Наукові публікації відповідають вимогам п. 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 19 травня 2023 р. № 502), щодо кількості публікацій, відповідності опублікованих результатів тим, що містяться у дисертації, апробації її основних положень.

Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності.

Аналіз тексту роботи та публікацій здобувачки свідчать про відсутність ознак порушення автором вимог академічної доброчесності. Посилання на джерела інформації у тексті дисертації оформлено коректно. До роботи включені лише ті наукові положення і розробки, які належать особисто автору.

Дискусійні положення та зауваження. Ознайомлення із матеріалами дисертації дозволяє констатувати, що всі висновки зроблені здобувачкою є обґрунтованими, характеризуються науковою новизною, мають теоретичне та практичне значення. Зауважень принципового характеру до роботи немає, проте є певні дискусійні положення, серед яких варто виокремити наступні:

1. У підрозділі 1.1 доцільно було б розглянути не лише сутність кредитної установи, їх види, зміст категорії «кредитна послуга», але і описати сучасні умови, в яких розвиваються кредитні установи в Україні та світі, враховуючи цифровізацію сфери фінансових послуг (с. 27-27).

2. У підрозділі 1.2 доцільно було б більше уваги приділити опису ролі банківського кредитування в економічній діяльності домогосподарств, визначенню функцій такого виду кредитування та чинників, які впливають на формування моделі кредитної поведінки домогосподарств (с. 46-47).

3. На с. 64 авторкою наводиться інформація про трансформацію банківської установи в результаті впливу цифрових технологій і виокремлюються рівні, на яких така трансформація відбувається: на рівні топ-

менеджменту, при взаємодії з клієнтами, при взаємодії з іншими контрагентами. Варто було б більш поглиблено описати зміни, які виникають в результаті використання банківськими установами потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій в межах окреслених рівнів.

4. У підрозділі 3.2 необхідно більше уваги приділити питанню формування та зміни моделі кредитної політики банківської установ з урахуванням сучасного впливу цифрових технологій на її діяльність. Це дало б можливість поглибити теоретико-прикладні положення щодо опису банківської стратегії та особливостей її створення для стимулювання розвитку системи банківського кредитування домогосподарств.

5. На рис. 3.5 (с. 166) авторкою наводиться механізм розвитку системи банківського кредитування домогосподарств в умовах цифрової економіки, в межах якого представлені його основні принципи. Доцільно було у роботі розкрити сутність цих принципів та обґрунтувати, чому саме ці принципи були виокремлені.

6. На с. 172 дисертації зазначається, що для розвитку системи банківського кредитування домогосподарств важливо також розвивати відповідну інфраструктуру цієї системи, серед елементів якої виділено такі: бюро кредитних історій, колекторські компанії, кредитні рейтингові агентства. Проте, доцільно комплексно розглянути питання розвитку такої інфраструктури, виділити інші її елементи та виокремити напрямки використання сучасних цифрових технологій для їх подальшого розвитку.

Проте, вказані дискусійні положення та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Мурашківської І.А.

Загальний висновок. Дисертація Мурашківської Ірини Анатоліївни «Розвиток банківського кредитування домогосподарств в Україні в умовах становлення цифрової економіки», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» є завершеною, цілісною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, яка містить актуальні науково обґрунтовані результати.

Дисертаційна робота відповідає вимогам наказу МОН України №1 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами) та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами й доповненнями від 19 травня 2023 р. № 502) та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 19 травня 2023 р. № 502), а її авторка Мурашківська Ірина Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування.

Опонент,

доктор економічних наук, професор
професор кафедри банківської справи
Одеського національного
економічного університету

Вікторія КОВАЛЕНКО